

Uudesta reitti sanan etymologiasta

Saatuani tilaisuuden tutustua LAURI KETTUSEN kirjoitukseen »*Reitti ja hotu*» ennen sen julkaisemista tunnen joutuneeni muutaman lauseen velkaan sekä Virittäjän lukijoille että artikkelin tekijälle.

Ensiksikin tunnustan hutiloineeni kirjoittaessani, ettei *reitti* sanalle tunneta vastineita suomen ulkopuolelta. Kettunen on muistuttanut, että virossa on sekä Wiedemannin että hänen oman sanakirjansa mukaan *reit* (Wied.:) 'reti; laivan kulkusuunta, merimatka t. kulku merellä' (saksankieliset sitaattit Kettusen kirjoituksessa; Kett.:) 'kulkutie, reitti', joka äänteellisesti hyvin vastaa suomen *reitti* sanaa eikä merkitykseltäänkään poikkea siitä loitolle. Tämän unohtuminen artikkelini loppuun lisätystä kappaleesta ei ole puolustettavissa — Wiedemannin artikkelista oli jäänyt mieleeni vain asiani yhteyteen kuulumaton merkitys 'Rhede', so. 'reti' —, mutta hyväntahtoinen lukija suostunee kuitenkin toteamaan, että se, mikä kirjoituksessani oli ns. etymologiaa, kohta 6, oli tyylytelty jonkinlaiseksi loppupyöritykseksi tähdentämään sitä, etten meillä yleiseksi tulleen kaavan mukaan pyrkinytkään etsimään *reitti* sanan alkuperää, jonka uumoihin piilevän jossakin ulompana, mieluummin skandinaavisella taholla. Olin näet rajoittanut sanottavani *reitin* yleiskieleen tuloa ja sen siinä tavattavia merkityksiä valaisevaksi.

Toiseksi lausun kiitokseni Kettuselle hänen täydentävästä huomautuksestansa. Viron sanan tulkitseminen on eri asia. Jää arvattavaksi, onko Kettusen tuntema *reit* 'kulkutie, reitti' suoranaisessa yhteydessä suomen *reitti* sanaan — ts. edustaako se samaa lainausta tai onko jompikumpi toisensa aiheuttama — vai täytyykö molemmat selittää erikseen. Kettusen mukaan virossa sana on suhteellisen myöhäinen — vanhoista sanakirjoista se puuttuu —, toisaalta »varsin tuttu», joskaan Kettunen ei voi muistaa lähdeänsä, vaan otaksuu ottaneensa sanan omaan kirjaansa Wiedemannilta (siinä tapauksessa sen merkitystä modifioiden). Mägisten suomalais-virolaisessa sanakirjassa *reit* sanaa ei ole, ei ainakaan suomen *reitti*, *laivareitti*, *laivaväylä*, *kulkureitti*, *kulkuväylä*, *kulkutie*, *merimatka*, *vesijakso*, *vesistö* sanojen vastineena (*reid* = *reti* hänellä kyllä on), joten se ei näytä kuuluvan kielen keskeisiin aineksiin.

Näin tilannetta kuvatessani edellytän, että Wiedemannin molemmat merkitystapaukset, 'reti' ja 'laivan kulkusuunta jne.', on pidettävä etymologisessa mielessä toisistaan erillään. Mihin hänen 'laivan kulkusuuntaa' merkitsevä *reit*-tietonsa perustuneekin, se tuskin on samastettavissa 'retiä' merkitsevän homonyyminsa kanssa. Myöhemmät tätä jälkimmäistä koskevat lähteet, Muukin *reid* : *reidi* 'sadamaelne ankruplats jne.' ja Mägisten *reid* 'reti', lie-nevät nominatiivin osalta oikeammassa kuin Wiedemann, joka kirjoittaa tässäkin *reit* : *reidi*. Tämän merikielen sanan olen täysin tietoisesti jättänyt pois suomen *reitti* sanan kohtisuorasta sukupuusta, vaikka mainitessani artikkelini loppukappaleessa mm. ruotsin *redd* sanan huomautinkin tämän lähteen samasta germ. kannasta, josta arvelin *reitti* sanan ehkä voivan polveutua. Onhan selvää, että samoin kuin s. *reti* on nuori ruotsalainen laina, virossa *reid* on joko nuori alaksalainen (asu *reide* Klugen mukaan todettavissa ensi ker-

ran v. 1613) tai sitäkin nuorempi venäläinen laina (ven. *reid* < holl. *rede* Pietari Suuren aikoihin)¹.

Ymmärrettävistä syistä hollantilaisperäinen *reid* sana ei ole venäjässä kyennyt leviämään ahtaiden merenkulkupiirien ulkopuolelle, sen kansanomaisuudesta tuskin kannattaa puhua. Että sillä joskus — kuten Kettunen arvelee — olisi ollut myös 'kulkureitin' merkitys, on erittäin epäiltävä, etten sanoisi tuulesta temmattu olettaus, jolle ei voi mitään rakentaa.

Kettunen katsoo kuitenkin mahdolliseksi johtaa suomen *reitti* sanan kyseisestä, aikaisintaan 1700:n vaiheilla venäläiseen meripurjehduksen erikoisterminologiaan omaksutusta sanasta, joka — Albin Stjerncreutzin vanhaa määritelmää käyttäkseni — on erikielisissä asuissaan merkinnyt vain 'jonkun matkan päässä haminasta tai rannasta, sen edustalla olevaa laivan ankkuripaikkaa'.² Tämän selityksen tiellä on ristiriitoja aivan liikaa: Yhtäältä venäjän sanan nuoruus ja ahtaasti spesiaalinen, nautiikkaan rajoittuva merkitys, toisaalta suomen sanan sisämainen levinneisyys, sen rönsyilevä merkityskuva ('avoin, kulkukelpoinen kohta maastossa, metsässä; vakinainen kulku- tai kuljetustie maastossa tai vesistössä; latu; suunta, oikea suunta', edelleen kirjallisuuteen luodut tai kehkeytyneet 'vesistöissä olevien järvien muodostama jono' ja 'liikennöintilinja'), jossa maalla oleva 'reitti' on yhtä tuttu ja vanhastaan viljelty kuin 'vesikulkureitti', mutta josta tyystin puuttuu Kettusen oletetun originaalin merkitys 'reti', ja kaiken tämän esiintyminen — sen uskaltanee päättää — hämäläis-savolaisella alueella viimeistään 1800-luvun alkupuolella, suunnilleen 100 vuotta sen jälkeen, kun venäläiset merimiehet olivat oppineet käyttämään *reid* sanaansa — yhteen sovittamatonta jos mikä.

Kun näin olen saanut aiheen palata asiaan, jonka jo edellisellä kerralla halusin jättää erikoistuntijoiden selvitettäväksi, mainitsen lyhyesti, että esittäessäni kirjoitelmani pääsisällön Kotikielen Seuran kokouksessa muutamaa viikkoa ennen sen ilmestymistä Virittäjässä prof. Erkki Itkonen kertoi, että kansleri Hugo Suolahti oli julkaisematta jääneessä tutkielmassa johtanut suomen *reitti* sanan siitä indogerm. pesyeestä, johon kuuluvat mm. engl. *street*, saks. *Strasse*, lat. *strata*. Vastasin tähän, kuten lännäolleet voinevat muistaa, että olin itsekin aluksi ajatellut yhteyksiä ruots. *strät*, msk. *stræti* pesyeeseen, mutta että erään arvostamani nordistin käsitystä tiedusteltuani olin tästä ajatuksesta luopunut.

MARTTI RAPOLA

¹ Ks. esim. PREOBRAŽENSKI Etim, slovař russkago jazyka II s. 195; VASMER Russisches etym. Wörterbuch s. 507. — Neuvostoliitossa 1953 julkaistun viron oikeakielisyyssanaston uusi *reid* 'retk vaenlase tagalase jne.' on tietysti vieläkin nuorempi, nykyvenäjän välittämä, kansainväliseksi työntäytynyt engl. *raid*.

² Antti Wikman, *reitti* sanan ensimmäinen kirjaaja ja ahkera kehittäjä, suomensi ruots. *redd* sanan 'eusta, randaselkä, esim. »Skeppet ligger här på redden. Laiva on täällä eustalla, randaselällä». Taneli Europæus käytti parikymmentä vuotta myöhemmin tulkintaa 'sata-man l. haminan suu'.

Über die neue Etymologie des Wortes *reitti*

In seinem Artikel »Finnisch *reitti* und *hotu*« erklärt Lauri Kettunen das finnische Wort *reitti* für eine Entlehnung aus russ. *reid* 'Reede, rade'. Der Verfasser, der im »Virtittäjä« von 1955 1—9 das Aufkommen von *reitti* in der finnischen Schriftsprache und sein Vorkommen in der Umgangssprache des Volkes ausführlich beschrieben hat, betont demgegenüber, dass es unmöglich

ist, von dem im Russischen spät im 18. Jahrhundert eingebürgerten Wort, das aus dem Holländischen stammt und sich auf den Spezialwortschatz der Seefahrt beschränkt, des fi. *reitti* mit seinem Reichtum an Bedeutungen herzuleiten, das ausserdem nur in Dialekten des Binnenlandes echt vorkommt.

MARTTI RAPOLA